

פתרון הבחינה בהיסטוריה א', 1 יח"ל, מועד חורף 2010

שאלונים: 220,22105

מוגש על-ידי: נעמי בלנק, רענן נוימרק, שמעון ביטון, דורון קורקוס,

יעקב סרוסי, אמנון הורטיק

מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע

פרק ראשון - יחידת מבוא: 1870-1920

(הערה: על הנבחן היה לענות על שלוש מהשאלות 1-5)

שאלה מספר 1

שני ביטויים להשתלבות היהודים באירופה:

שוויון הזכויות שבו זכו היהודים במרכז ומערב אירופה הוביל להשתלבותם בחברה הסובבת. היהודים השתלבו בכלכלה, בבנקאות, במסחר, בתעשייה ובמקצועות חופשיים. יהודים משתלבים בפוליטיקה ומשמשים חברי פרלמנט ושרים, ויהודים משתלבים גם בתחומי התרבות והאמנות. ביטויי שילוב בכלכלה: משפחות רוטשילד ומנדלסון היהודיות היו ממשפחות הבנקאים העשירות באירופה. בענף הספנות הגרמני תפס היהודי אלברט בלין את המקום הראשון. מתוך 642 בנקים בפרוסיה 550 היו בבעלות יהודית. ב-1907 היו 15 אחוז מעורכי הדין ו-6 אחוז מהרופאים בגרמניה יהודים, בזמן שאחוז היהודים בכלל האוכלוסייה עמד על 0.5 אחוז בלבד. ביטויי השילוב בפוליטיקה: בצרפת נבחר עורך הדין היהודי יצחק כרמייה לנציג בפרלמנט ושימש שר המשפטים במשך תקופה מסוימת. היהודייה רוזה לוקסמבורג הייתה ממנהיגיה של המפלגה הסוציאליסטית בגרמניה.

שני ביטויים לדחיית היהודים באירופה:

(1) עלילת הדם בהונגריה: ב-1882 התרחשה עלילת דם באחד הכפרים [טיסא אסלר] שבהונגריה. בחודש אפריל נעלמה מביתה משרתת מהכפר ונטען שהיא נרצחה על ידי יהודים כדי לעשות שימוש בדמה לאפיית מצות לחג הפסח. ברצח הואשמו כ-10 יהודים ובהם שמש בית הכנסת בכפר שבו, כך נטען, בוצע הרצח. דעת הקהל בהונגריה עסקה באופן נרחב בפרשה וסיקרה את משפטם של היהודים. לבסוף זוכו נאשמי העלילה מכל אשמה, אך הפרשה שימשה עילה לפרעות ביהודי הונגריה ולפגיעה ברכושם.

(2) פרשת דרייפוס (1894-1906): דרייפוס היה קצין יהודי במטכ"ל הצרפתי. למודיעין הצרפתי הגיעו מסמכים צבאיים סודיים שנשלחו לשגרירות גרמניה בפריז על ידי קצין צרפתי שהיו חתומים בראשי תיבות התואמים לראשי התיבות של אלפרד דרייפוס. דרייפוס הואשם בריגול, נשפט בפני בית דין צבאי, נמצא אשם, בטקס פומבי משפיל נשללו דרגותיו והוא נשלח למאסר עולם באי השדים. זמן קצר לאחר מכן מתברר להנהגת הצבא שדרייפוס אינו אשם,

אך למרות זאת ממשיך הצבא לטעון שדרייפוס אשם בריגול. החל מאבק ציבורי להוכחת חפותו של דרייפוס שאותו הובילו אנשי רוח צרפתים ובראשם הסופר הצרפתי הנודע אמיל ז'ולא, שפרסם בעיתונות הצרפתית מאמר שכותרתו "אני מאשים" ובו טען לחפותו של דרייפוס. דרייפוס הוחזר מאי השדים, נערך לו משפט חוזר שבו הוא נמצא אשם בשנית, אך קיבל חנינה מנשיא צרפת. דרייפוס המשיך להיאבק על טיהור שמו, נערך לו משפט שלישי בו הוא זוכה לחלוטין, דרגותיו הושבו לו והוא חזר לשרת בצבא הצרפתי. פרשת דרייפוס ממחישה את האנטישמיות הקשה ששררה בצרפת, המדינה שהייתה הראשונה באירופה להעניק אמנציפציה ליהודיה.

(3) פוגרום קישנייב (1903): לאחר הכנה יסודית באמצעות כרוזים שקראו בגלוי לרצח היהודים פרץ בקישנייב [עיר ברוסיה] פוגרום שאורגן בידיעת השלטונות ובעידוד שר הפנים הרוסי האנטישמי. העילה לפרוץ הפרעות הייתה עלילת דם שהופצה באחת העיירות שבסביבת קישנייב סמוך לחג הפסחא. הפרעות שפרצו בקישנייב היו הנוראות ביותר שידעה רוסיה עד לאותה העת. במשך שלושה ימים רצופים השתוללו הפורעים באין מפריע, שדדו רצחו ופצעו יהודים. בפוגרום קישנייב נהרגו כ- 50 יהודים, נפצעו כ- 500 ונשדדו מאות בתים וחנויות של יהודים. מעשי האכזריות האיומים ובהם התעללות בקורבנות (ניקור עיניים, זריקת תינוקות אל הרחוב) זעזעו את דעת הקהל של חוגי האינטלקטואלים ברוסיה ואת דעת הקהל בעולם כולו.

שאלה מספר 2

העמדות המשותפות לכל הציונים:

- (1) שליטת הגולה: כל חברי התנועה הציונית החזיקו בגישה שהגולה אינה יכולה להמשיך ולשמש מקום עבור העם היהודי. היהודים סובלים מאנטישמיות, הם נרדפים וסובלים אלימות פיזית ואפליה חברתית. האנטישמיות מהווה סכנה קיומית לעם היהודי. בנוסף, בעולם המודרני המשתנה נשקפת סכנה לשמירת הזהות היהודית עקב סכנת ההתבוללות.
- (2) היעד להקמת הבית היהודי הוא ארץ ישראל: כל חברי התנועה הציונית החזיקו בגישה שתחייתו של העם היהודי חייבת להתרחש במולדתו ההיסטורית- בארץ ישראל. רק הצבת ארץ ישראל כיעד תוכל לגייס ולהמריץ את העם היהודי כולו להגשמת המשימה. התנועה הציונית צריכה למקד את מאמציה בהקמת מרכז עבור העם היהודי בארץ ישראל.
- (3) יש להתבסס על פעילות עצמית וקבלת סיוע ממעצמות העולם: כדי להגשים את מטרות התנועה הציונית על התנועה הציונית לפעול באופן עצמאי; גיוס כספים, פעילות דיפלומטית, רכישת קרקעות בארץ, עליה והתיישבות וכדומה, ובנוסף יש לקבל עזרה ממדינות המוכנות לסייע לתנועה הציונית.

חילוקי הדעות בתנועה הציונית:

(1) מהו תפקידה העיקרי של התנועה הציונית?

חלק ממנהיגי התנועה הציונית טענו שתפקידה העיקרי של התנועה הוא לפתור בעיה קיומית-בעיית רדיפתו של העם היהודי בגולה הבאה לידי ביטוי בגילויי אנטישמיות קשים (ציונות מעשית, ציונות מדינית, וציונות סינטטית/משלבת). מנהיגים אחרים טענו שתפקידה של התנועה הציונית הוא לחזק את הרגש הלאומי ולשמור על הזהות היהודית של יהודי הגולה ("אחד העם"- ציונות רוחנית). לעומתם טענו חלק ממנהיגי התנועה הציונית שתפקידה להגשים אידיאולוגיה חברתית- כלכלית (ציונות סוציאליסטית).

(2) מהן הדרכים להשגת יעדיה של התנועה הציונית?

- **ציונות מדינית:** לפי גישת הציונות המדינית יש לפעול להקמת מדינה יהודית, אך לפני שניגשים לעלות לארץ ישראל וליישב אותה באופן מעשי יש ליצור תחילה את התנאים הבינלאומיים המתאימים; יש לפעול בזירה הדיפלומטית-מדינית להשיג את הסכמתן של מעצמות העולם להתיישבות היהודית בארץ ישראל באופן חוקי בהתאם למשפט הבינלאומי - יש לפעול להשגת צ'ארטר.
- **ציונות מעשית:** לפי גישת הציונות המעשית יש ליישב את ארץ ישראל בעובדי אדמה שיעסקו בהתיישבות חקלאית נרחבת ולעודד את העלייה לארץ, כשבמקביל יש להניח את היסודות להקמת תעשייה יהודית בארץ. רק עבודה מעשית בארץ ישראל היא שתיצור את היחס הרצוי לתנועה הציונית מצד המעצמות.
- **ציונות סינטטית (משלבת):** לפי גישת הציונות הסינטטית יש לשלב בין פעילות פוליטית-דיפלומטית בזירה הבינלאומית ופעילות מעשית בארץ ישראל. במילים אחרות, תפישה זו טענה שיש לעלות לארץ ישראל וליישב אותה אך במקביל אין לזנוח את הפעילות הדיפלומטית- מדינית להשגת צ'ארטר.
- **ציונות רוחנית:** לפי גישת הציונות הרוחנית ארץ ישראל אינה צריכה לשמש מקלט לכל היהודים הפזורים בגולה. מטרתה להיות מרכז לאומי- רוחני ליהדות כְּאַומָה, מרכז שאליו יישא העם היהודי בגולה את עיניו וכך תימנע התבוללותו.
- **ציונות סוציאליסטית:** לפי גישת הציונות הסוציאליסטית המדינה צריכה לקום על בסיס הרעיונות הסוציאליסטים: האדמה צריכה להיות בבעלות המדינה, מעמד הפועלים היהודי הוא שצריך להוביל את המהפכה הציונית ורעיון השיתוף הוא שצריך לשמש בסיס למדינה היהודית.

שאלה מספר 3

שתי פעולות שנקט הרצל בתחומים שונים כדי לקדם את תפיסתו הציונית:

(1) בתחום הארגוני- הקמת תשתית ארגונית לתנועה הציונית

הקמת התשתית הארגונית לתנועה הציונית נעשתה בעיקר בקונגרס הציוני הראשון שבו הוקמו המוסדות של התנועה, בניגוד למצב הקודם בקרב חובבי ציון שהקימו אגודות רבות ללא קשר ביניהן.

המסגרות הארגוניות והמוסדות שהוקמו:

- **הקונגרס הציוני-** נקבע שנציגי הקונגרס הציוני יהיו נציגים נבחרים שיבואו מהקהילות היהודיות. הזכות לבחור נציגים לקונגרס תינתן למי שישלם דמי חבר לתנועה הציונית (דמי החבר נקראו "שקל"). בתחילת פעילותה של התנועה הציונית התכנס הקונגרס מדי שנה ומאוחר יותר בכל שנה שניה. הקונגרס בחר את מוסדות התנועה הציונית, אישר את פעולותיה וביקר אותן. מתוך נציגי הקונגרס הציוני נבחר "הוועד הפועל הציוני" גוף שמנה עשרים עד עשרים וחמשה חברים והיה אחראי לביצוע החלטות הקונגרס.
- **אוצר התיישבות היהודים-** הבנק הציוני הראשון. הוקם ביוזמתו של הרצל בהתאם להחלטת הקונגרס הציוני השני. הבנק נועד לשמש מכשיר כספי למימון הפעילות המדינית והכלכלית של התנועה הציונית. הבנק מכר מניות וגייס כספים למימון פעילותה של התנועה הציונית. בשנת 1902 הוקמה חברת בת בשם "בנק אנגלו-פלשתינה" שלקחה על עצמה לבצע את תפקידיו של אוצר התיישבות היהודים.
- **הקרן הקיימת לישראל-** גוף שהקימה התנועה הציונית ב-1901 בהתאם להחלטת הקונגרס הציוני ה-5 במטרה לרכוש אדמות בארץ ישראל ולעודד את ההתיישבות עליהן. רכישת האדמות אפשרה לקדם את ההתיישבות הציונית בארץ ישראל ובעקבותיה גדלו אפשרויות העלייה והקליטה בארץ. הקרן הקיימת עסקה גם בייבוש ביצות ובהשבת הקרקע. עד לקום המדינה רכשה הקרן הקיימת לישראל יותר ממיליון דונם למטרות הלאום [למען המדינה שבדרך].

(2) בתחום המדיני- הפעילות הדיפלומטית עם המעצמות לשם השגת הצ'ארטר הפעילות

המדינית של הרצל (1898-1904)

גישתו של הרצל הייתה שיש להתמקד בפעילות מדינית, בזירה הדיפלומטית הבינלאומית, כדי להשיג את אישור מעצמות התקופה להתיישבות יהודית בארץ ישראל באופן חוקי בהתאם לכללי המשפט הבינלאומי. שאיפתו של הרצל הייתה להשיג צ'ארטר- אישור התיישבות ליהודים באופן חוקי בארץ ישראל. לדעת הרצל ניתן להשיג את הצ'ארטר ממעצמות אירופה באמצעים דיפלומטיים.

המגעים עם הגרמנים והעות'מאניים :

היעד המרכזי בשנים הראשונות לפעילותו הדיפלומטית של הרצל היה האימפריה העות'מאנית ששלטה בארץ ישראל. הרצל קיווה להשיג מהטורקים צ'ארטר להתיישבות יהודית אוטונומית בארץ ישראל. הרצל ידע שלקיסר הגרמני השפעה רבה על הסולטן הטורקי ולכן ניסה להיפגש עם הקיסר ולהשיג באמצעותו גישה לחצר הסולטן.

באוקטובר 1898 נסע הרצל לטורקיה ונפגש שם לראשונה עם הקיסר הגרמני שהיה בדרכו לארץ-ישראל. הקיסר שמע את הרצל והציע לו להעלות את רעיונותיו בכתב ולהיפגש עמו בשנית בירושלים. כחודש מאוחר יותר נפגש הרצל שנית עם הקיסר הגרמני בירושלים, אך בפגישה זו הפגין הקיסר יחס קריר לרעיונותיו של הרצל ולמעשה נסוג מכוונתו לסייע לתנועה הציונית להשיג את אישור הטורקים להתיישבות יהודית בארץ ישראל. כישלון המגעים עם הקיסר הוביל את הרצל למסקנה שיש לפנות ישירות לסולטן הטורקי ולנסות ולקבל ממנו את הצ'ארטר להתיישבות בארץ-ישראל.

במאי 1901, לאחר מספר ניסיונות שלא עלו יפה, הצליח הרצל להיפגש עם הסולטן הטורקי בקושטא (בירת האימפריה העות'מאנית) לשיחה שערכה כשעתיים. הרצל הציע לסולטן סיוע כספי לסילוק חובותיה של האימפריה העות'מאנית ובתמורה ביקש לאפשר לתנועה הציונית לקבל צ'ארטר להתיישבות יהודית בארץ ישראל בחסות הטורקים. ישוב יהודי זה טען הרצל, יהיה נאמן לטורקים ויפתח את הארץ בכוח תבונתם של היהודים. הרצל פנה לעשירי הממון היהודים בתקווה לגייס את הכסף הנחוץ לביצוע תוכניתו, אך נתקל בסירוב מוחלט. למרות חוסר הצלחתו לגייס את ההון הדרוש שב הרצל ונפגש בשנית עם הסולטן הטורקי, אך בפגישה זו הבהיר הסולטן שבתמורה לכיסוי חובותיה העצומים של טורקיה הוא יאפשר התיישבות יהודית ברחבי האימפריה פֶּרַט לארץ ישראל ובתנאי שהתיישבות זו לא תהיה על בסיס לאומי. כמובן שהרצל דחה הצעה זו על הסף.

המגעים עם בריטניה ופרשת אוגנדה :

כחלק מההגירה היהודית הנרחבת בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 היגרו לבריטניה עשרות אלפי יהודים. הגירה נרחבת זו יצרה התנגדות בדעת הקהל הבריטית והפרלמנט הבריטי החליט להקים ועדה מלכותית שתבחן את היבטי ההגירה היהודית. הרצל הוזמן להעיד בפני הוועדה כמומחה להגירה יהודית. בעדותו הציע הרצל שבריטניה תאפשר התיישבות יהודית בשטחים שבשליטה בריטית הסמוכים לארץ ישראל: חצי האי סיני או קפריסין. בסופו של דבר לא יצאו תוכניות אלו לפועל כיוון שהבריטים העריכו שצפויה התנגדות של תושבי האי קפריסין להגירה יהודית והתיישבות באזור אל-עריש כרוכה בקשיים אקלימיים וטכניים: מחסור במים ובקרקעות המתאימות לעיבוד חקלאי.

פרשת אוגנדה: בתחילת 1903 הציע שר המושבות הבריטי להרצל לאפשר התיישבות יהודית אוטונומית בשטחים בריטיים באפריקה באזור אוגנדה, בחסות בריטניה. בתקופה זו סובלים יהודי רוסיה מפרעות ורדיפות קשות, ששיאן בפוגרום קישינייב, ובמצב עניינים זה מחליט הרצל לקבל את התוכנית הבריטית. הרצל ציין במפורש שהוא איננו רואה באוגנדה את מטרותה הסופית של התנועה הציונית, אלא תחנת ביניים שבה יכשירו היהודים את עצמם לחיים עצמאיים, עד שיוכלו להתיישב בארץ ישראל.

תוכנית אוגנדה עוררה התנגדות קשה ומחלוקות חריפות כאשר הציג אותה הרצל בקונגרס הציוני השישי. בסופו של דבר התקבלה הצעתו של הרצל לשלוח ועדת מומחים שתבחן את האפשרות להתיישבות יהודית באזור אוגנדה. תוכנית אוגנדה ירדה בסופו של דבר מעל הפרק כיון שמספר חודשים לאחר הקונגרס נפטר הרצל וממשיכיו בהנהגת התנועה הציונית פנו לדרכים אחרות.

שאלה מספר 4

הבטחותיה של בריטניה בהצהרת בלפור:

"ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה את הקמתו של בית לאומי לעם היהודי בא"י, ותפעל כמיטב מאמציה כדי להקל את הגשמת מטרה זו".

שני התנאים שהוזכרו בהצהרה:

1. בתנאי ברור שלא ייעשה שום דבר העלול לפגוע בזכויותיהן האזרחיות והדתיות של העדות הלא יהודיות הקיימות בארץ.
2. בתנאי שלא תהיה פגיעה בזכויות ובמעמד הפוליטי שמהם נהנים יהודים בכל ארץ אחרת.

שאלה מספר 5

המטרה של וילסון בחיבור "14 הנקודות":

לנסות ולפתור את המחלוקות באירופה שהובילו לפרוץ מלחמת העולם הראשונה במטרה להבטיח שלום יציב לאורך זמן. התוכנית התייחסה לגורמי המחלוקת שאפיינו את אירופה ערב המלחמה, וגיבשה מספר עקרונות להתמודדות עם גורמי המתחים.

שני סעיפים מהמסמך:

סעיפים 1-5: בחמשת הסעיפים הראשונים מתייחס וילסון לאותן נקודות שהיוו לפי תפיסתו את הגורמים העיקריים לפרוץ מלחמת-העולם הראשונה; מערכת הבריתות החשאיות באירופה, חומות המכס בסחר הבינלאומי, מרוץ החימוש האגרסיבי שהתנהל בין המעצמות והמרוץ אחר מושבות.

סעיפים 6-13: שמונה סעיפים אלה עוסקים בהחזרת שטחים ובשינויים טריטוריאליים (למשל, החזרת שטחי אלזס ולורייין לריבונות צרפתית), מתן עצמאות למיעוטים לאומיים, הענקת עצמאות לפולין, שייט חופשי לכל מדינות העולם במיצרי הדרדנלים ועוד.

סעיף 14: בסעיף זה קורא וילסון להקמתו של ארגון בינלאומי שתפקידו לפתור את המחלוקות הפוליטיות והטריטוריאליים בין המדינות בדרכי שלום וללא שפיכות דמים.

פרק שני - בניין הבית הלאומי- היהודי בארץ-ישראל והיחסים בין יהודים, ערבים ובריטים בין שתי מלחמות עולם

(הערה: בפרק זה על הנבחן לענות על שאלות באחת משתי אפשרויות: אפשרות א' או אפשרות ב')

אפשרות א'

על הנבחן היה לענות אל אחת משאלות הנושא של שנות ה-20 (שאלות 6-7), ועל שתיים משאלות הגישור על שנות ה-30 (שאלות 8-11)

שאלות נושא: ארץ ישראל בשנות ה-20

שאלה מספר 6

סעיף א'

על פי הקטע ישנן שתי תפיסות מנוגדות ביחס למושג "חלוץ":

התפיסה האחת, התפיסה של "המחנה האזרחי" מתייחסת ל"חלוץ" כאדם המפתח מסחר ותעשייה ב"ארץ ענייה ושוממה" וטוען כי המפעל הציוני אינו יכול להתבסס רק על חלוצי הקרקע, רק על עבודה והתיישבות חקלאית.

המחנה האזרחי יצג תפיסת עולם ליברלית שבה לבורגנות יש חשיבות מרכזית בפיתוח הארץ. על פי תפיסה זו המפעל הציוני צריך להתבסס על הון פרטי ויזמה חופשית.

כדי לפתח את הארץ יש לעסוק בתעשייה ומסחר וגם בחקלאות. יש לפתח את העיר וכן את הכפר. פיתוח ארץ שוממה חייב להתבצע בכל התחומים גם יחד ולאפשר את פיתוחן של צורות התיישבות רבות ומגוונות.

התפיסה השנייה, התפיסה של "מחנה הפועלים", מתייחסת לפיתוח הארץ כארץ סוציאליסטית המבוססת על עבודה חקלאית ועל התיישבות שיתופית בה החלוץ הוא הפועל העברי. מחנה הפועלים ייצג את מעמד הפועלים והתייחס למעמד זה כחלוץ המפעל הציוני שיפתח את הארץ באמצעות עבודה עברית ועבודת אדמה- במסגרת התיישבות שיתופית. ההתיישבות השיתופית מעודדת את ערכי השוויון והעזרה ההדדית ובכך תורמת לפיתוח הארץ.

סעיף ב'

המחנה האזרחי טען, כי תפקידה של המדינה הוא להיות מדריך ליוזמה פרטית, ותפקידו הראשי של ההון הלאומי הוא לעזור להון הפרטי בעבודה העברית מבלי לפגוע בתחרות החופשית.

מחנה הפועלים טען כי ההון צריך להישאר בידי המדינה. המדינה היא זו שתחליט מה יעשה בהון והיא זו שתיקבע את סדר העדיפויות. מהון זה תממן המדינה את פיתוח הארץ.

שאלה מספר 7

סעיף א'

הגורמים למאורעות תרפ"ט (1929)

- העלייה היהודית: בשנות ה-20 נהנה הישוב היהודי מתוספת משמעותית של 100,000 יהודים אשר הגיעו במסגרת העלייה השלישית והרביעית. עובדה זו גרמה לפחד דמוגרפי בקרב הערבים. בחשיבה של הערבים המאורעות היו אמצעי להשגת הישגים פוליטיים קרי עצירת העלייה היהודית.
- חילופי נציבים בארץ: ב-1928 עזב הנציב הבריטי ה-2, הלורד פלומר את תפקידו ובמקומו מונה לתפקיד הנציב בארץ ג'ון צינסלור. בתוך זמן קצר התברר שצינסלור הוא פרו-ערבי (תומך בערבים) מובהק ועוין (שונא) את המפעל הציוני בארץ. התחושה ברחוב הערבי הייתה שהממשל הבריטי יעלים עין מפעולות אלימות והדבר דוחף את הערבים להקצנה ולאלימות.
- פרשת הכותל: כבר בתקופה העות'מאנית נאסר על היהודים להקים מחיצה שתפריד בין עזרת נשים לעזרת גברים ולהציב ספסלים בכותל. השלטון הבריטי המשיך לשמור על הסטאטוס קוו (המצב הקיים), בהתאם לכתב המנדט. נקודת המפנה הייתה ביום הכיפורים תרפ"ט. המתפללים היהודים הציבו ברחבת הכותל מחיצה כדי להפריד בין עזרת נשים לעזרת גברים. הערבים הזעיקו את המשטרה הבריטית, שהתערבה בצורה גסה באמצע התפילה וסילקה את המחיצה. אירוע זה הוביל להתלהטות הרוחות בין היהודים לערבים. החלה הסתה פרועה בעיתונות הערבית שקראה לגייהאד (מלחמת קודש בכופרים היהודים), כשהמסר הוא שהיהודים מנסים להשתלט על מסגד אל-אקצה הקדוש, הסמוך לכותל. התחושה ברחוב הערבי הייתה "שהממשלה איתנו"-שהממשל הבריטי בארץ ישראל יעלים עין מהאלימות הערבית.
- היעדרות מהארץ של ראשי השלטון הבריטי והנהגת הישוב היהודי: מרבית צמרת השלטון הבריטי יצאה לחופשה שנתית במולדת (בריטניה). גם הנציב הבריטי צינסלור שהה בבריטניה ובארץ נותרו כוחות צבא בריטים מעטים בלבד. בנוסף יצאה חלק מהנהגת הישוב היהודי לקונגרס בשוויץ וכך נפתחה הדרך בפני חמומי מוח משני הצדדים להתסיס את האווירה. הבדל אחד בין מאורעות תרפ"ט (1929) למאורעות תרפ"א (1921) הוא שקיים מעבר מסכסוך לאומי מקומי בארץ ישראל, לסכסוך דתי אזורי. במסגרת המאורעות שפרצו בתרפ"ט פתח חאגי אמין אל חוסייני, בהסתה בקרב מדינות ערב, והשתמש בטענה כי היהודים משתלטים על המקומות הקדושים לאסלאם.

סעיף ב'

עיקרי התוכן ה"ספר הלבן" (1930)

- העלייה היהודית תהיה תלויה בכמות האבטלה בקרב הפועלים הערביים.
- תוקם "מועצה מחוקקת" שבה יישבו נציגים יהודים וערבים ע"פ היחס המספרי הקיים ביניהם.

- יוטל פיקוח על מכירת קרקעות ליהודים, על מנת למנוע מצב שהפלח הערבי יישאר מחוסר קרקע.

ספר זה מבטא נסיגה משמעותית מהבטחות קודמות שהעניקה בריטניה במסגרת הצהרת בלפור (2.11.1917) וכתב המנדט (1922). בספר זה הוגבלה העלייה היהודית בניגוד לכתב המנדט, שכלל התחייבות לעלייה יהודית חופשית צפופה בארץ ישראל. כמו כן, העובדה שתקום מועצה מחוקקת שבה יישבו נציגים ע"פ היחס המספרי הדמוגרפי בין היהודים לערבים ייגרמו לכך שהערבים ייהנו מיתרון רוב ב"מועצה המחוקקת", דבר שימנע עליה יהודית ומכירת קרקעות ליהודים שמשמעותו פגיעה ברעיון הקמת הבית הלאומי היהודי בארץ ישראל.

שאלות גישור: ארץ ישראל בשנות ה-30

שאלה מספר 8

הסיבות לפרוץ "המרד הערבי":

- א. הקצנה בתנועה הלאומית ערבית. מ-1929 הקצינה התנועה הערבית את יחסה כלפי היישוב היהודי. מגמה זו בלטה בהשפעתו של המופתי חג' אמין אל חוסייני, שהצליח לשכנע את הציבור הערבי כי הציונות היא סכנה ללאומיות הערבית בארץ ישראל ולאיסלאם. חשוב לציין שבתקופה זו התבססה הפעילות הלאומית הפלשתינית בארץ ישראל. הוקמו "הבנק הערבי" ו"קופת האומה הערבית" שפעלה למנוע מכירת אדמות ליהודים, וגם לרכוש אדמות למען הערבים. יצאו עיתונים ערביים שהציגו את העניין הלאומי הפלשתיני, וגברה גם הפעילות בקרב תנועות הנוער. לצד המופתי פעלה תנועת האיסתיקלאל (עצמאות). הייתה זו תנועה מודרנית של צעירים עירוניים ומשכילים, שהתארגנו למאבק ב"הצהרת בלפור", ודרישה לבטל את המנדט הבריטי ולהקים ממשלה לאומית ערבית בארץ ישראל.
- ב. חששם של הערבים לאבד את הרוב הערבי בארץ. בגלל חשש זה דרשו הערבים להפסיק את העלייה היהודית, ולאסור מכירת קרקעות ליהודים, כשלב נוסף בדרך לכינון מדינה ערבית. מאבק זה היה על רקע הצמיחה ביישוב היהודי, התארגנותו והתגבשותו של היישוב לקראת מדינה יהודית עצמאית. תנועת האיסתיקלאל בשיתוף המופתי קיימה הפגנות נגד השלטון הבריטי ונגד העלייה היהודית לארץ ישראל.
- ג. עלייתם של הנאציזם והפשיזם באירופה החלישו את בריטניה ואת צרפת בזירה הבינלאומית. עליית כוחן של איטליה וגרמניה בזירה הבינלאומית במחצית השנייה של שנות ה-30 השפיעה על המזרח התיכון. שתי המדינות הפשיסטיות ניסו לבסס את מעמדן במזרח התיכון ובאפריקה, תוך ערעור מעמדה של בריטניה. איטליה וגרמניה ניצלו את רגשות המרירות והאיבה של הערבים כלפי בריטניה, והידקו את הקשרים עמם. בשידורי תעמולה תמכו בדרישותיהם של הערבים, הושיטו סיוע לעיתונות לאומנית ערבית, ומוסוליני אף תמך כלכלית ב"מרד הערבי" בארץ ישראל. בריטניה שאפה להבטיח את מעמדה במזרח התיכון ובזירה הבינלאומית, וחששה מאוד מפני התקרבות ערבית-גרמנית. לנוכח חשש זה החלה בריטניה לנקוט קו פייסני פרו-ערבי, תוך הסתייגות מהתחייבויותיה להקמת בית לאומי-יהודי בארץ ישראל. ככל שגברה הסכנה למלחמה

עולמית, כך נעשתה המדיניות הבריטית פרו-ערבית מובהקת. בריטניה הסכימה להעניק עצמאות לעיראק, ולהרחיב את עצמאות מצרים. עבר הירדן זכתה לעצמאות מוגבלת כבר ב-1928 (ובכך הופרדה מהבית הלאומי ממערב לירדן). צרפת נקטה צעדים דומים כלפי סוריה. לאור ההתפתחויות במזרח התיכון התעורר חשש בקרב ההנהגה הערבית בארץ ישראל כי דווקא הערבים בארץ לא יזכו לעצמאות. עקב כך גבר המתח ברחוב הערבי, ולווה בפעולות אלימות לא רק כלפי היישוב היהודי אלא גם כלפי הבריטים, שנראו כקולוניאליסטים השוללים מהערבים את הזכות להגדרה עצמית.

ד. ממשלת בריטניה ניסתה להעביר בפרלמנט הבריטי הצעה לכינונה של "מועצה מחוקקת" משותפת לערבים ויהודים (ברור כי במועצה זו יהיה רוב ערבי ומיעוט יהודי). הפרלמנט דחה את ההצעה, ואף ביקר את הממשלה הבריטית על שהיא סוגרת את שערי ארץ ישראל בפני עליית פליטים יהודים מאירופה. התנגדות הפרלמנט הבריטי להצעת הממשלה הגבירה את התסיסה ברחוב הערבי.

שאלה מספר 9

דפוסי הפעולה של הערבים במהלך "המרד הערבי"

במהלך השביתה הקים הוועד הערבי העליון שתי ועדות:

ועדות העזר. אלה סייעו לנזקקים כלכלית.

ועדות הנוער. פיקחו שהאוכלוסייה ממלאת את הוראות הוועד הערבי העליון, וריכזו לשורותיהן קיצונים שפעלו נגד יהודים.

כך שותק כל המשק בארץ ישראל. פועלים ערבים הוזהרו לא לצאת לעבודה אצל יהודים. נמל יפו הושבת, ועל הפלאחים הערבים נאסר למכור תוצרת ליהודים.

ברחבי הארץ החלו **פעולות טרור** כלפי יהודים וכלפי מוסדות השלטון הבריטי. פעולות אלה כללו פגיעה בשכונות יהודיות בערים המעורבות, ירי על אוטובוסים ועל רכבות, מעשי רצח, שרפת שדות ופגיעה ברכוש.

הערבים זכו לתמיכה כלכלית וצבאית מצד מדינות ערב השכנות. בארצות ערב הוקמו **"ועדים להגנת פלשתיין"**, שקראו לבריטניה לבחור בין הידוק יחסיה עם הערבים או עם הציונים. שיאה של התמיכה בערביי ישראל היה משלוח של מתנדבים מעיראק בראשות **פאוזי אל קאוק'גי**. הערבים סירבו לנהל כל משא ומתן עם היישוב היהודי ועם התנועה הציונית.

שאלה מספר 10

פעילות היישוב היהודי בתחום הכלכלה:

השביתה הערבית הגדולה נועדה לפגוע בהתפתחותו הכלכלית של היישוב היהודי.

אך עם פרוץ השביתה הכריזו מוסדות היישוב על **מבצע "כחול לבן"** בעבודה ובקניית מוצרים. המשק היהודי מצא פתרונות מהירים, והפך לעצמאי ובלתי תלוי בעבודתם של הערבים או במשק הערבי.

עד מהרה גויסו פועלים יהודים, מובטלים ובני נוער לעבודות כמו חקלאות, תעשייה ובניין.

במהרה נוצרו חלופות ליצור מוצרים שנקנו מהמשק הערבי, ופותחו ענפים כמו הבשר, הביצים והירקות. חברת "סולל בונה" הקימה מחצבות שסיפקו חצץ לבניין, ולא היה עוד צורך להתבסס על

מחצבות ערביות.

כשנסגר נמל יפו, הכריז ראש עיריית תל אביב **מאיר דיזנגוף** על הקמת נמל חדש בתל אביב. בתוך שלושה שבועות הוקם מזח בחוף תל אביב שבו עבדו יהודים. גם לנמל חיפה הובאו עובדי נמל יהודים מהיישובים הסמוכים כדי להמשיך כסדרה את עבודת הנמל.

אין ספק כי תגובת היישוב היהודי לשביתה הערבית עודדה את התפתחותו של המשק היהודי. נוסף על ארגון כוח עבודה יהודי, גבה היישוב מס עממי למימון פעולותיו שנקרא **כופר היישוב**. היישוב תרם מכספו כדי לארגן את פעולות הביטחון והכלכלה. מס זה הוכיח כי היישוב היה מאורגן, והזדהה עם מדיניותם של מוסדות היישוב.

פעילות היישוב היהודי בתחום ההתיישבות:

עם פרוץ המאורעות הופסקה תנופת ההתיישבות כמעט לחלוטין. היו שטענו כי אין "להכעיס" את הערבים, ויש לחכות לרגיעה במצב הביטחוני, כדי להגן על חיי המתישבים.

למרות זאת, ב-1936 הוקמו **כפר חיטים ותל עמל** כיישובים שהם מבצר בשיטת "חומה ומגדל". יישובי "חומה ומגדל" הוקמו על אדמות שרכשה קודם לכן הקרן הקיימת לישראל. העלייה על הקרקע החלה בשעות הבוקר המוקדמות, ונמשכה עד רדת החשכה באותו יום. היישוב הוקף בחומה, ובה מוקמו עמדות ירי ותצפית. במרכז החומה ניצב מגדל, ועליו זרקור גדול ומסביב גדר תיל שתקשה את הגישה ליישוב. כך עד הערב היה היישוב מוגן מפני התקפה ערבית. במרכז היישוב הוקמו צריפי מגורים.

בהקמת היישובים סייעו אנשי ההגנה, והתקבלו אישורים לעלייה על הקרקע מידי הבריטים. המדיניות הבריטית השתנתה עם פרסום "הספר הלבן", ועקב כך נאסרה העלייה על הקרקע. מנהיגי היישוב החליטו להמשיך במבצעי "חומה ומגדל" באישון לילה, בניגוד למדיניות הבריטית. שיטה זו פתחה פתח להתיישבות מסוג חדש גם בתנאים ביטחוניים קשים שיעצב את גבולות הארץ וישפיע עליהם.

במבצעי ההתיישבות הוכיחה "ההגנה" את יכולתה לתכנן, לגייס כוחות ולבצע פעולות מורכבות. היישוב היהודי ייחס חשיבות רבה ליישובים אלה, שיקבעו בעתיד את גבולותיה של המדינה היהודית. ואכן השפיעה פריסת היישובים החדשה על ועדת האו"ם אונסקו"פ, שקבעה את גבולותיה של המדינה היהודית ב-1947.

שאלה מספר 11

ההבדל העיקרי בין המלצות "ועדת פיל" ובין המדיניות המוצגת ב"ספר הלבן" השלישי:

בהמלצות ועדת פיל נאמר כי יש לחלק את הארץ בין שני העמים.

יש להקים **מדינה ערבית** שתכלול את עבר הירדן המזרחי וחלקים מעבר הירדן המערבי. המדינה הערבית תכלול את הרי יהודה ושומרון, את הנגב ואת השפלה הדרומית. מכיוון שחלק משטחים אלה אינם ראויים לעיבוד חקלאי, ישלמו היהודים לערבים פיצוי כספי בכל שנה.

המדינה היהודית תכלול את הגליל, את עמק יזרעאל, את עמק בית שאן ואת אזור החוף מראש הנקרה בצפון ועד באר טוביה בדרום. שטח המדינה היהודית לא יעלה על 17 אחוזים.

אזור בשליטה בריטית יכלול את המקומות הקדושים, כדי למנוע סכסוכים על רקע דתי, וכן ערי נמל

חיוניות לבריטים. האזורים בשטח שיפוט בריטי יהיו ירושלים, בית לחם וסביבותיה, עכו, טבריה וחיפה. בשתי המדינות יהיו לבריטים סמכויות פיקוח וביקורת. ב"ספר הלבן" הוגבלו העלייה היהודית וההתיישבות היהודית. המשמעות הייתה כי תקום מדינה ערבית שבה רוב ערבי ומיעוט יהודי.

אפשרות ב'

על הנבחן היה לענות אל אחת משאלות הנושא של שנות ה-30 (שאלות 12-13), ועל שתיים משאלות המבוא על שנות ה-20 (שאלות 14-17)

שאלות נושא: ארץ ישראל בשנות ה-30

שאלה מספר 12

סעיף א'

מבחינת היחס לערבים הציג ז'בוטינסקי עמדה קשוחה ובלתי מתפשרת. לגישתו, לא ניתן לחלום על הסכם מרצון בין הישוב היהודי לערביי ארץ-ישראל. ההזיה שהערבים יתנו את הסכמתם להגשמת השאיפה הציונית להקמת בית לאומי יהודי בא"י תמורת היתרונות הכלכליים והתרבותיים שביכולתנו להעניק להם מקורה ברגש של זלזול כלפי העם הערבי. ערביי א"י לא יהיו מוכנים למכור את שאיפותיהם הלאומיות (להקמת מדינה פלשתינית) תמורת יתרונות כלכליים שתעניק להם ההתיישבות הציונית בארץ כיוון שמדובר באומה ולא באספסוף ואומה לעולם לא תוותר על מולדתה. לכן הישוב היהודי יוכל להתפתח רק בחסות העוצמה הציונית- מאחורי "קיר ברזל". לפי גישה זו יש להקים בארץ כוח מגן יהודי חזק שאותו לא יוכלו הערבים להכניע. רק כאשר יתיאשו הערבים ויבינו שלא ניתן להכניע צבאית את הישוב היהודי בארץ, הם ישלימו עם הקמת מדינה יהודית וניתן יהיה להגיע עימם להסכם.

סעיף ב'

גישה שונה מזו של ז'בוטינסקי- גישת מחנה הפועלים

מבחינת היחס לערבים מזוהה גישתו של מחנה הפועלים עם תפיסתו של דוד בן גוריון. בשנות ה-30 טען בן גוריון כי העימות בין היהודים לערבים הפך לעימות לאומי: לכל עם יש שאיפות להשתלט על הארץ ולהקים בה את מדינתו ולכן קיימת סכנה להתפתחותו של עימות צבאי בין הערבים ליהודים בארץ ישראל. בן גוריון ראה בפלשתינים חלק מהאומה הערבית ולא אומה בפני עצמה, והציע פתרון שעל פיו תהיה ארץ ישראל מדינתו של כל העם היהודי (הן היהודים היושבים בארץ והן יהודי הגולה), ומדינתם של הערבים היושבים בה. להשקפתו של בן גוריון יש לפעול ליצירת שוויון מספרי בן היהודים לערבים. כאשר ייווצר שוויון בין שתי האוכלוסיות תקום בארץ- ישראל מדינה פדרטיבית המורכבת משני מחוזות: יהודי וערבי שכל אחד מהם ייחנה מאוטונומיה בענייניו הפנימיים. את

הפדרציה ינהלו שני בתים: בית עליון ובו נציגות שווה לשני העמים, ובית תחתון שיבטא את היחס המספרי שבין שני העמים.

שאלה מספר 13

סעיף א'

הזרישות של הערבים מהשלטון הבריטי בשנים 1936-1938

- (1) הפסקת העלייה היהודית לארץ- הערבים קיוו שהאלימות והפרעות הקשות בארץ יבלמו את העלייה היהודית לא"י (כאשר לגולה מגיעות ידיעות על מהומות דמים בא"י, יהודים לא ירצו לעלות לארץ).
- (2) בלימת הקמתו של הבית הלאומי היהודי- בשלב הראשון של המרד הערבי הכריזו הערבים על שביתה כללית שנועדה לשים מצור כלכלי על היישוב היהודי בארץ ולבלום את הקמת הבית הלאומי היהודי.
- (3) הפעלת לחץ על בריטניה במטרה לגרום לבריטים לשנות את מדיניותם בא"י- המדיניות הבריטית בא"י בשנות ה-30 מאפשרת עלייה יהודית ניכרת לארץ ומעודדת את התפתחות הבית הלאומי היהודי. הערבים קיוו שפעולה אלימה תגרום לבריטים לנטוש את מדיניותם הפרו-ציונית.

הזרכים שבהם ניהלו הערבים את מאבקם:

- (1) פעילות טרור נגד היישוב היהודי- המרד הערבי החל ברצח שני יהודים ובפציעת שניים בדרך מטול כרם לשכם באפריל 1936, אך המאורעות רחבי ההיקף פרצו ארבעה ימים מאוחר יותר בהסתערות המונית של ערבים על יהודים ברחובות יפו. פורעים ערבים התנפלו על עשרות יהודים, רצחו, פצעו, ובזזו רכוש יהודי. ביום הראשון למהומות נהרגו תשעה יהודים וכשישים נפצעו. למחרת נהרגו עוד שבעה יהודים ועשרות נפצעו. המוני פליטים יהודים החלו לברוח מיפו לת"א, לאחר שהשכונות היהודיות בגבול יפו ת"א נשדדו ונשרפו. במקביל החלו התקפות טרור שמטרתן לשתק את התחבורה הציבורית באמצעות ירי מהמארב על אוטובוסים ורכבות. הערבים מציתים גם שדות תבואה בשלה ועוקרים עצי פרי ומטעים.
- (2) הקמת הוועד הערבי העליון- עשרה ימים לאחר פרוץ המרד הערבי הוקם גוף פוליטי חדש של ערביי א"י בשם " הוועד הערבי העליון". גוף זה שימש הנהגה ערבית מוסכמת של ערביי א"י ובראשו עמד חאגי אמין אל חוסייני. הוועד שאף לנסות ולנצל את המהומות והטרור שפרצו בארץ כדי להביא לשינוי במצב הפוליטי בא"י. הוועד הציג לבריטים שלוש דרישות:
 - א. להקים בארץ ממשלה ייצוגית של תושבי א"י שתשקף את הרוב הערבי בארץ.
 - ב. חקיקת חוק שיאסור העברת קרקעות מערבים ליהודים.
 - ג. הפסקת העלייה היהודית לא"י.
- (3) שביתה ערבית כללית- כשבועיים לאחר פרוץ המרד הערבי הכריז הוועד הערבי העליון על שביתה כללית שנועדה לשבש את פעולות ממשלת המנדט ואת חיי היהודים בארץ. השביתה

הוכרזה ללא הגבלת זמן במטרה לנסות ולסחוט ויתורים מהבריטים ולחנוק את הישוב היהודי מבחינה כלכלית. השביתה נמשכה חצי שנה, כאשר בכל ערי הארץ וכפריה עסקו ועדות לאומיות פלסטיניות בארגון השביתה: הגשת עזרה כלכלית לערבים שנפגעו מהשביתה והקמת וועדות חרם שתפקידן לנתק את הקשר בין הערבים לבריטים. סוחרים ובעלי חנויות ערבים סגרו את חנויותיהם, פועלים ערבים הפסיקו להגיע לעבודה במשקים היהודיים והפלאחים הערביים הפסיקו למכור את תוצרתם ליהודים. במקביל משביתים הערבים את נמל יפו ונעשה ניסיון שנכשל להשבית גם את נמל חיפה.

סעיף ב'

שתי דרכים שנקטו הבריטים לדיכוי המרד הערבי:

כאשר החרף המרד הערבי בסוף 1937 נערכו הבריטים להחזיר את הסדר והיציבות לארץ. הם הטילו משטר צבאי והזרימו לארץ כוחות צבא גדולים, כולל יחידות שריון קל שיכול היה לפעול באזור הגליל [הבריטים הפעילו קרוב ל-40% מכוחם היבשתי בדיכוי המרד הערבי]. כוחות אלה ניהלו את המאבק מול הכנופיות הערביות שפעלו בגליל. לארץ הוזעק גם צ'רלס טיגרט, מומחה לטרור שהגיע מהודו ב-1938, ליעץ בדיכוי הטרור הערבי. בעצתו הוקמו מבני משטרה מבוצרים בצמתי כבישים, במרכזי אוכלוסייה ולאורך גבול לבנון. במטרה לדכא את המרד הערבי הפעילו הבריטים יד קשה: הם פיזרו את הוועד הערבי העליון ושורה שלמה של ארגונים ערביים לאומניים. מנהיגים ערביים נאסרו והבכירים שבהם הוגלו מהארץ לאיי סיישל שבאוקיינוס ההודי. כאשר גברו ההתקפות הערביות על מערכת הרכבות בארץ אסרו הבריטים נכבדים ערביים והושיבו אותם בחזית הקטרים, כך שאם עלתה הרכבת על מטען החבלה נפגעו הנכבדים הערביים.

המסקנות וההמלצות של ועדת פיל

מסקנות וועדת פיל:

1. **סקירה היסטורית על הבעיה בארץ ישראל**- דו"ח וועדת פיל קבע שהמחלוקת בין היהודים והערבים מקורה בכך שבאותו חבל ארץ חיות שתי עדות בעלות שאיפות לאומיות סותרות. הסיבה לפרוץ המרד הערבי מקורה בשאיפתם של הערבים להשיג עצמאות לאומית ובפחדם מפני אפשרות הקמתו של הבית הלאומי היהודי. הניגוד בין שתי העדות אינו ניתן לגישור, לערבים מנטאליות אסיאתית וליהודים מנטאליות אירופית.
2. **ביקורת על ממשלת המנדט**- וועדת פיל קבעה שאין לקיים את המנדט בכוח הזרוע, כיוון שהדבר יוביל להתנגדות של שני הצדדים. המנדט אינו בר ביצוע עקב קיומם של שני כוחות עצומים בארץ ישראל: הלאומיות הערבית והלאומיות היהודית. המשך המנדט יוביל רק להעמקת הקרע בין שני העמים. בריטניה תוכל לקיים את הבטחותיה לשני הצדדים רק על ידי חלוקתה של ארץ ישראל.

3. **הצעת פתרון בצורה של חלוקת ארץ ישראל** - וועדת פיל הציעה לחלק את ארץ ישראל לשתי מדינות יהודית וערבית ואזור מנדט בריטי. כל אחת משתי המדינות תהיה קשורה עם בריטניה בחוזה מיוחד.

הצעת החלוקה של וועדת פיל

- א. **מדינה יהודית** - מדינה יהודית שתקום על כ-17 אחוז משטח ארץ ישראל המערבית ותכלול את הגליל עמק יזרעאל ושפלת החוף מראש הנקרה בצפון ועד לבאר טוביה בדרום.
- ב. **מדינה ערבית** - מדינה ערבית שתקום על כל שאר ארץ ישראל המערבית+ עבר הירדן המזרחי.
- ג. **שטח מנדט בריטי** - מובלעת בריטית שתקום באזור ירושלים, בית לחם והסביבה עם רצועה המתחברת ליפו.

- לגבי ערים אחדות (חיפה נצרת ועוד) הוצע להן מעמד מיוחד למרות שהן נמצאות בשטח המדינה היהודית.
- היהודים והערבים יועברו למדינותיהם באמצעות טרנספר (העברת אוכלוסייה בכפייה).
- המשטר החדש בארץ ישראל לא יוקם בבת אחת אלא באופן הדרגתי: עד אז יש להקפיא את הקמת הבית הלאומי היהודי, זאת אומרת לאסור רכישת קרקעות על ידי יהודים בשטח המיועד למדינה הערבית ולהגביל את העלייה היהודית לארץ בהתאם לכושר הקליטה הכלכלי של אזור המדינה היהודית בלבד.

שאלות מבוא: ארץ ישראל בשנות ה-20

שאלה מספר 14

שני גורמים לעליית יהודים לארץ- ישראל בשנות ה-20

1. החמרת מצבם של יהודי רוסיה: בשנות ה-20 החמיר מצבם של יהודי רוסיה. המהפכה הקומוניסטית יצרה מציאות קשה ליהודים: רעב, מלחמת אזרחים, ורדיפת יהודים ע"י הכוחות הלבנים (נאמני המשטר הקודם- משטר הצאר) שראו ביהודים אחראים למהפכה. המשטר הקומוניסטי גם הלאים (השתלטות של המדינה על רכוש פרטי) רכוש יהודי רב. במצב עניינים זה בוחרים חלק מהיהודים לעזוב את רוסיה ולעלות לא"י.
2. החמרת מצבם של יהודי פולין: בפולין, שחידשה את עצמאותה לאחר מלחמת ה-1, מתרחש תהליך של התעוררות לאומית המלווה בגילויים אנטישמיים וברדיפת יהודים. מצב היהודים הורע מאוד לאחר 1924, כאשר ממשלת פולין נקטה בשורת צעדים שנועדו לייצב את המשק הפולני שמצבו היה קשה ביותר. המיסים בתחום המסחר שממנו התפרנסו יהודים רבים הועלו באופן דרמטי ותעשיות

ועסקים יהודיים הולאמו. יהודים רבים סבלו מפגיעה במסחר עם רוסיה, כיוון שבעקבות המהפכה הקומוניסטית סגרו הרוסים את גבולם עם פולין. במצב עניינים זה בוחרים חלק מהיהודים לעזוב את פולין ולעלות לא"י.

3. החמרת תקנות ההגירה לארה"ב:

בשנים 1922-1924 הוטלו שורת הגבלות על כניסה של מהגרים ממזרח אירופה לארה"ב. ב-1924 נסגרו למעשה השערים לחלוטין. יהודי מזרח אירופה, שארה"ב שימשה יעד עיקרי להגירתם בעשרות השנים הקודמות, לא יכלו להמשיך ולהגר מעבר לאוקיינוס וחלקם פנה לא"י.

4. מניע אידיאולוגי- התחזקות התנועה הציונית:

בשנות ה-20 התרחבה פעילותה של התנועה הציונית, בעיקר בפולין וברומניה. בפולין קמו תנועות נוער ציוניות שעסקו בהכשרת אלפי בני-נוער יהודים לעבודת האדמה, הטיפו בזכות הרעיונות הציוניים וסייעו לבני הנוער לעלות לארץ.

שאלה מספר 15

המוסדות הלאומיים:

- אסיפת הנבחרים: זמן קצר לאחר תחילת המנדט הבריטי על א"י נערכו בישוב היהודי בחירות "לאספת הנבחרים" (מעין פרלמנט של היישוב). בבחירות התמודדו מספר רב של מפלגות ו-19 מהן זכו לייצוג באספת הנבחרים, שהייתה המוסד הנבחר העליון של היישוב.
- הוועד הלאומי: מתוך אספת הנבחרים נבחר "הוועד הלאומי", גוף שהוכר ע"י ממשלת המנדט כגוף הרשמי המטפל בכל עניני הפנים של היישוב. בראש הוועד הלאומי עמדה "הנהלת הוועד הלאומי" שניהלה את ענייני השוטפים של היישוב ובה היו חברים ראשי היישוב. הוועד ייצג גם את היישוב היהודי בפני מוסדות השלטון המנדטורי.
- הרבנות הראשית: בתקופה זו קמה גם הרבנות הראשית, שקיימה אוטונומיה דתית של היישוב היהודי בארץ. בראש הרבנות הראשית עמדו שני רבנים: רב ספרדי ורב אשכנזי.

שאלה מספר 16

הגורמים למאורעות תרפ"א:

2. העלייה השלישית: כשהסתיימה מלחמת-העולם הראשונה התחדשה העלייה היהודית לארץ. אלפי יהודים מגיעים לארץ-ישראל והערבים מתחילים לחשוש שהעלייה מחזקת את כוחו של הישוב היהודי (העולים מחזקים את הישוב מבחינה דמוגרפית וכלכלית). הערבים פותחים בפעולות אלימות במטרה לבלום את העלייה היהודית לארץ.
3. מינויו של הרברט סמואל לנציב: הרברט סמואל מונה לשליט הבריטי על ארץ-ישראל. סמואל, יהודי בריטי, מונה לשלוט בארץ והדבר יצר חשש בקרב הערבים שהבריטים יפעלו להקמת הבית הלאומי היהודי כפי שהתחייבו בהצהרת בלפור ובכתב המנדט. כדי לבלום מגמה זו יוזמים הערבים פרעות אלימות.

4. ביקור שר המושבות הבריטי בארץ-ישראל: בחודש מרץ 1921 מבקר שר המושבות הבריטי (וינסטון צ'רצ'יל) בארץ. ההנהגה הערבית מציגה בפני צ'רצ'יל שורת דרישות: לבטל את עיקרון הבית הלאומי היהודי, להקים ממשלה ייצוגית של תושבי הארץ שתשקף את הרוב הערבי בארץ-ישראל, ולהפסיק את העלייה היהודית לארץ. צ'רצ'יל דחה את הדרישות הערביות והצהיר שהבריטים מחויבים להצהרת בלפור ובתגובה יוזמים הערבים מהומות אלימות- תרפ"א.

שאלה מספר 17

הגורמים שעיקבו את בניין בית הלאומי בשנות ה- 20 (על הנבחן היה לציין שני גורמים):

1. הפרעות האלימות שיזמו הערבים בתרפ"א (1921) ובתרפ"ט (1929), גרמו מצד אחד לעזיבת יהודים את הארץ ומצד שני הרתיעו יהודים בגולה מעלייה לא"י.
2. המדיניות הבריטית המאוזנת שהובילו הנציבים פלומר וצ'נסלור, מדיניות שהתבטאה בהפסקת העלייה לזמן מה בעקבות המאורעות ובאיסור מכירת קרקע ליהודים, פגעה גם היא בבניין הבית הלאומי.
3. במחצית השנייה של שנות ה- 20, בתקופת העלייה הרביעית, פוקד משבר כלכלי קשה ביותר את הישוב היהודי בארץ. המשבר הכלכלי גרם לנטישת יהודים את הארץ וחיבל בהקמת הבית הלאומי היהודי.

פרק שלישי - ארצות האסלאם והיהודים בהן בין שתי מלחמות העולם

(הערה: בפרק זה על הנבחן לענות על שאלה אחת משאלות 18-19)

שאלה מספר 18

סעיף א'

מדוע התנגד מחבר המכתב להקמת מועצה ציונית בעיראק על פי הקטע?

1. חשיבות מעמדם של היהודים בעיראק- הם מהווים שלישי מאוכלוסיית בגדד, תופסים חלק גדול מהסחר בארץ ושיעור המשכילים בקרב היהודים גדול יותר משיעור המשכילים המוסלמים.
2. הוכחת נאמנות לארץ- על היהודים להוכיח את נאמנותם לעיראק ולהימנע מכל מעשה שיכול להתפרש שלא כהלכה, כגון פעילות ציונית, העומדת בסתירה לנאמנותם למדינה.
3. ציפייה מהיהודים ליטול חלק בבניית עתידה של עיראק- בשנות העשרים של המאה ה- 20, הייתה עיראק נתונה תחת שלטון המנדט הבריטי שפעל להכשיר את העם העיראקי לעצמאות מדינית. המחבר טוען שהיהודים אמורים להשתתף בהקמת עיראק החופשית והעצמאית.
4. הפעילות הציונית עלולה לפגוע ביחסים הטובים בין יהודי עיראק לשכניהם המוסלמים.

סעיף ב'

קשיים נוספים שהשפיעו על פעולות התנועה הציונית בארצות האסלאם בין שתי מלחמות העולם:

1. השלטון המקומי ויחסו אל הציונות: בארצות שבהן הייתה התנועה הציונית **אסורה** כמו בעיראק ובמרוקו, שם הקפידו השלטונות על האיסור באופן קפדני, התקשו הפעילים הציוניים לפעול, להוציא לאור עיתונים ולשמור על קשר עם התנועה הציונית העולמית. בארצות אלו התבטאה הפעילות הציונית למשל בלימוד עברית.
2. יחסה של הקהילה היהודית לציונות: הרעיון הציוני והתנועה הציונית לא התקבלו בחיוב בכל מקום וע"י כל הקבוצות בחברה היהודית בארצות האסלאם. ישנן 3 קבוצות עיקריות שבלטו בהתנגדותן לציונות: יהודים שהצטרפו לתנועות קומוניסטיות וסוציאליסטיות, יהודים שהתבוללו ועברו תהליך "התמערבות" ויהודים שהעדיפו להזדהות עם התנועה הלאומית הערבית, שפעלה להשיג עצמאות לעמים שחיו בארצות האסלאם מהמעצמות הקולוניאליות ששלטו במזרח התיכון ובצפון אפריקה.
3. יחסה של התנועה הציונית העולמית: גורם נוסף שהשפיע על פעילותה של התנועה הציונית בארצות האסלאם היה יחסה של התנועה הציונית העולמית. בתקופה שבין שתי מלחמות העולם לא השקיעה התנועה הציונית העולמית משאבים ניכרים בפעילות בארצות האסלאם. מספר השליחים הציוניים שנשלחו לארצות האסלאם היה מועט, האמצעים שהופנו לפעילות הציונית בארצות אלו היו מועטים, לא התפרסם חומר הסברה בשפת המקום וכתוצאה מכך בחלק מהמקומות התקשתה התנועה הציונית לפעול.

שאלה מספר 19

סעיף א'

הגורמים להרעה ביחס אל היהודים בארצות האסלאם:

1. עליית הנאציזם בגרמניה והתעמולה האנטי-יהודית: ברוב ארצות האסלאם הורגשה במחצית השנייה של שנות ה-30 פעילות מוגברת שמקורה בגרמניה הנאצית. בהכללה ניתן לומר שהנאציזם פעלו להסיט את תשומת הלב של המעצמות הקולוניאליות-בריטניה וצרפת, מהנעשה באירופה ע"י התססת הקולוניות (המושבות-ארצות האסלאם). אחת הדרכים לכך הייתה החדרת תעמולה אנטישמית לאזורים שונים בארצות האסלאם, שאותם ראו הנאציזם כאזורים בעלי חשיבות. התוצאה הייתה החדרת חומר תעמולה אנטישמי לארצות אלה באמצעות העיתונות, השפעה על אישי ממשל שונים (מנהיגים) וארגון תנועות נוער המזדהות עם הרעיונות הנאציים. **בעיראק** בלטה במיוחד הפעילות הנאצית.
 2. הסכסוך היהודי-ערבי בארץ ישראל: לסכסוך היהודי-ערבי בא"י הייתה השפעה על מערכת היחסים בין היהודים למוסלמים בארצות האסלאם. מדובר על המאורעות הקשים בתרפ"ט (1929) והמרד הערבי הגדול (1936-1939).
- מאורעות הכותל שהיוו את הרקע להתפרצות האלימה בא"י ב-1929 מסמלים נקודת מפנה ביחסים שבין יהודים ומוסלמים בארצות האסלאם. משנה זו והילך הפך הסכסוך המקומי בין

היהודים לערביי א"י לסכסוך בין התנועה הציונית והעם היהודי לעולם הערבי. כעת נוסף לסכסוך גם אופי אידיאולוגי-לאומי (המאבק על השליטה בא"י בין היהודים לערבים) ודתי. ככל שהמתח בארץ הלך וגבר, כך גם גדלה השפעתו על יחסי היהודים והמוסלמים בארצות האסלאם. בעקבות פעילותו של חא'ג אמין אל חוסייני הוקמו בחלק מארצות האסלאם וועדים להגנת פלסטין שיצרו אווירה עכורה ביחסים שבין היהודים לסביבתם בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. בארצות הסמוכות לא"י (סוריה, עיראק, לבנון ומצרים) שבהן הייתה לסכסוך היהודי-ערבי בא"י השפעה רבה יותר, החמיר מצבם של היהודים. בארצות אילו לימדו מורים פלסטיניים ובחלק מהן ביקר מנהיג ערביי א"י המופתי חא'ג אמין אל חוסייני. התוצאה הייתה פגיעה פיזית ביהודי עיראק.

3. השפעת האנטישמיות האירופית: בארצות צפון אפריקה החלה להתפשט בסוף שנות ה-30 אנטישמיות שמקורה באיטליה ובצרפת. באיטליה אימץ מנהיג איטליה מוסוליני את "מניפסט הגזע האיטלקי" שהכיל מסרים גזעניים ואנטישמיים. **בלוב** שבה שלטה איטליה ו**בתוניסיה** שבה הייתה אוכלוסייה איטלקית גדולה, הייתה למניפסט הגזע האיטלקי השפעה ניכרת על האוכלוסייה האירופית. בצרפת מתחזקת האנטישמיות בשנות ה-30, אנטישמיות שאותה מובילות קבוצות ומפלגות ימניות-פאשיסטיות. בארצות צפון אפריקה שבהן הייתה אוכלוסייה אירופאית גדולה ובייחוד ב**אלג'יריה** שבה הייתה אוכלוסייה אירופאית גדולה (כמיליון אירופאים צרפתיים), השפיעה התעמולה הימנית הצרפתית האנטישמית וגרמה לשנאת יהודים בקרב המתישבים האירופיים הצרפתיים.

סעיף ב'

הביטויים להרעה ביחס אל היהודים בארצות האסלאם:

1. מאורעות קונסטנטינו (1934) מאורעות אלו שהתרחשו באוגוסט 1934 בעיר קונסטנטינו שבמזרח **אלג'יריה** מהווים דוגמה להשפעת האנטישמיות על המוסלמים. בעיר זו התרחשה התפרצות אלימה וקשה ביותר שבמהלכה נהרגו למעלה מ-30 יהודים. התפרצות אלימה זו הושפעה גם מהסכסוך היהודי-ערבי בארץ ישראל. מדובר על פגיעה קשה ביהודים שלא הייתה כדוגמתה בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.
2. בתוניסיה מנעו הצרפתים את ביקורו של ז'אב ז'בוטינסקי בשנת 1932 ואת הקרנת סרט התעמולה של הקרן הקיימת לישראל "הארץ המובטחת".
3. במרבית הארצות קמו ועדים להגנת פלסטין הערבית, שביצעו פעולות נגד היהודים ובהן פרסום מאמרי הסתה אנטי ציוניים ואנטי יהודיים בעיתונות המקומית, ארגון חרם על סחורות יהודיות, מניעת קיום אסיפות ציוניות פומביות, איסוף כספים למען ערביי פלסטין, ארגון ימי צום או תפילות מיוחדות והשתתפות בכינוסים כלל-ערביים שנועדו לגבש עמדה ולנקוט צעדים נגד התנועה הציונית בכלל ונגד הישוב היהודי בא"י בפרט.